

8. OBDOBÍ PRENATÁLNÍ A NOVOROZENECKÉ

PRENATÁLNÍ OBDOBÍ

Prenatální vývoj trvá **9 kalendářních měsíců po 28 dnech**. Je to doba **od oplození vajíčka do narození dítěte**. V tomto období se vytvářejí potřebné předpoklady pro budoucí samostatný život plodu. Vytvářejí se všechny **orgánové systémy**, jde tedy především o biologický vývoj. Avšak objevují se i **první jednoduché psychické reakce**, plod je schopen **s matkou určitým způsobem komunikovat** a dovede se chovat rozdílným způsobem, když na něj působí různé podněty. Je **schopen jednoduchého učení**, to znamená, že již v této vývojové fázi **získává nějaké zkušenosti**.

Interakce matky a plodu začíná již v prenatální fázi. Mezi matkou a dítětem se v této době vytvoří určitý **komunikační systém**, v němž je podíl matky bohatší a diferencovanější. Ale i **dítě je v této komunikaci aktivním účastníkem**. **Reaguje na různé podněty** specifickým způsobem, a tím podává **informaci o svých pocitech, respektive potřebách**.

T. Verny (1993) rozlišuje **3 druhy komunikace mezi matkou a plodem**. Jejich rozlišení je ovšem spíše formální, protože **ve skutečnosti se prolínají**, mnohé informace se přenášejí více než jedním způsobem:

- a) **Fyziologický způsob komunikace**, který zprostředkovává **krev procházející placentou**. V ní mohou být obsaženy různé látky například **krevní cukr či adrenalin**, které putují z mateřského organismu do organismu plodu. Pokud **matka například prožívá stres**, její prožitky stimulují určité **fyziologické reakce**.
- b) **Smyslová komunikace**. Plod reaguje na některé smyslové podněty: například **masírování břicha, změnu polohy či mateřský hlas**. **Matka** ví, že když bude dělat **určité pohyby**, bude její **dítě odpovídat kopáním**, bude dávat najevo nespokojenost. **Pohybová aktivita** je v zásadě **jedinou možností plodu**, jak **vyjádřit svou nelibost**. V posledním trimestru prenatálního života se plod naučí například diferencovaně **reagovat na různé zvuky: na hudbu, na hlasy známých bytostí**. Ty **do určité míry rozeznává**, jak je zřejmé z jeho chování, **i po narození**. **Chování plodu** v tomto období je již **individuálně typické**. Jeho charakteristické znaky přetrvávají i po narození, obvykle jde o **projev typu temperamentu**. (**Pohybová aktivita plodu** může být **různě intenzivní**, každý plod může reagovat různě rychle atd.).
- c) **Emoční a racionální postoj matky k plodu**. Jeho komunikační význam spočívá v tom, že **matka na plod soustředí svou pozornost, uvažuje o něm, prožívá** určitým způsobem jeho existenci. **Nechtěné děti** například **bývají v průměru častěji potráceny** než děti chtěné. **Organismus matky** podává za těchto okolností plodu **negativní informaci** a nereaguje na jeho signály standardním způsobem.

NOVOROZENECKÉ OBDOBÍ

Lidský **plod se rodí v 38. – 42. týdnu těhotenství**. Má průměrnou **porodní hmotnost 3300–3400 g a měří v průměru 50 cm**. Porod je v životě dítěte i matky významnou událostí. Pro dítě znamená dost zásadní změnu jeho způsobu života. V prenatálním období **přebývalo v plodové vodě**, v prostředí, které mělo **stabilní teplotu a tlumilo zvuky i doteky**. Porodem, který představuje zátěž i pro ně, se **dítě ocitá ve zcela odlišných podmínkách**. Leží na **pevné podložce, v intenzivním osvětlení, relativním hluku a chladu**. Už není součástí mateřského organismu, **musí samo dýchat a udržovat tělesnou teplotu**.

Novorozenecké období trvá přibližně **1 měsíc**. Je to doba adaptace, během níž se dítě **přizpůsobuje podmínkám nového prostředí**. Novorozenec **reaguje na základě reflexů a vrozených způsobů chování**, které mu usnadňují přežití. Zároveň je **geneticky disponován k poměrně dlouhodobému zrání a učení**.

Chování novorozence má několik základních znaků:

Přirozený **biorytmus** novorozence je charakteristický **krátkými časovými úseky bdění**, které jsou zpočátku vyplněny především aktivitou, spojenou s **uspokojováním biologických potřeb**. Postupně jej lze **zaujmout i stimulací**, která má jiný smysl. Úroveň **bdělosti novorozence je chabá** a lze ji jen málo ovlivnit. Je to možné například změnou polohy. Jestliže matka **dítě zvedne, je bdělejší**, než když pouze leží.

Novorozenec je vybaven **celou řadou různých reflexů**, které mají rozdílný význam:

- a) **Reflexy, které slouží k jeho přežití.** Napomáhají **primární orientaci a adaptaci na prostředí**, jsou základem dalšího vývoje (jejich **projev se může měnit učním**). Do této kategorie patří například **hledací a sací reflex**.
- b) **Reflexy, které nejsou pro prvotní adaptaci malého dítěte významné.** Byly **užitečné v dřívějších fylogenetických fázích**, jsou jejich pozůstatkem. Tyto reflexy **mizí v průběhu prvních měsíců života**. V současnosti slouží jako **kontrola normálního vývoje mozkových funkcí**. Do této kategorie patří především motorické reflexy: například **úchopový, šermířská poloha, rozhození rukou a nohou**, když se mu podtrhne podložka, **skrčení chodidla**, když se mu přeje hranou po plosce nohy, pohyby **nohou jako při chůzi**, když ho zvedneme.

Novorozenec je vybaven i **vrozenými způsoby chování**. Patří sem například tendence **vnímat své okolí, reagovat křikem a využívat sacích pohybů různým způsobem**. Sání posléze neslouží jen k přijímání potravy, ale dítě tímto způsobem **zkoumá své nejbližší okolí** a využívá je i v kontaktu s matkou. Tyto základní aktivity **mají i sociální význam**. Iniciují kontakt a **udržují pozornost pečujících osob**. Dítě takové chování využívá k orientaci v prostředí a k účelnému **ovládání tohoto prostředí** ve prospěch **uspokojení vlastních potřeb**.

Prosociální chování – reaguje více na **vysoké ženské hlasy, sociální úsměv (reflexní)**, když se nad ním někdo nakloní, dívá se s větším **zájmem na lidské obličej**, než na jiné předměty, **úchopový reflex** je silnější, vložíme-li mu **do dlaně prst**, než hůlku stejných rozměrů, **plazivé pohyby** jsou mnohem živější, když je dítě položeno **na nahé tělo dospělého člověka**, než když je na dece – kvůli **kožnímu kontaktu**.

Učení je v raném věku spojeno se **základními smyslovými informacemi**, které jsou za normálních okolností **snadno dostupné a nevyžadují žádné zvláštní úsilí**.

Učení novorozence je aktivizováno především **v rámci sociální interakce**, protože ta je možností a potřebám malého dítěte nejlépe přizpůsobena. Novorozenec má například **vrozené dispozice** naučit se **rozeznat vlastní matku**. Děje se tak čichem, sluchem i zrakem.

Dítě pozná svou matku **čichem již 45 hodin po narození**. Samozřejmě jen tehdy, když bylo v její těsné blízkosti. (**Podobně reaguje i matka**. Tato zjištění jsou dalším důkazem **užitečnosti bezprostředního poporodního kontaktu matky a dítěte**.)

Dítě dovede **rozeznat hlas své matky**. Například dvoutýdenní novorozenci reagovali na matčin hlas živěji než na jiné. **Ve třetím týdnu už dokonce vyvíjeli námahu**, aby se dostali do polohy, z níž by **matčin hlas mohli slyšet lépe**.

V dyádě vztahu mezi matkou a dítětem hraje novorozenec svou významnou úlohu. Jeho **chování, pláč, grimasy i pohyby končetin vyvolávají specifické reakce**, jejichž cílem je udržet **pozornost dospělých** a zabezpečit tak **uspokojení potřeb zcela závislého dítěte**.

Sociální chování – **napodobuje mimiku dospělých** a ti mu to vracejí – za ideálních podmínek se mezi chováním **matky a dítěte** se vytváří soulad **sdílených emocí** – totéž ale dokážou i **otcové** – **pečovatelské chování** mají **vrozené ženy i muži** – toto chování k novorozencům projevují už i **osmileté děti** – dívky i chlapi.

Rodičovské chování ovlivňují jednotlivé vlastnosti dítěte, jeho **pohlaví, zevnějšek, temperament** a některé projevy chování. **Rodiče** mají tendenci **reagovat na různé děti rozdílným způsobem**. Například v závislosti na jejich pohlaví, kdy se **řídí společenskými stereotypy**, určujícími předpokládané **typické potřeby chlapců a dívek**. Americké matky například **reagovaly v průměru méně často na projevy nelibosti chlapců než dívek**. **Dráždivé a neklidné děti** bývají posuzovány jako nadměrně, respektive **nepřiměřeně náročné**, a proto vyvolávají **více negativních reakcí** než děti klidné a pozitivně laděné atd.

Typ osobnosti matky, respektive rodiče, jeho zkušenosti a hodnoty, jeho očekávání apod. budou spoluurčovat adekvátnost **chování k dítěti**. Rodiče mají tendenci **promítat do dětí vlastní pocity a potřeby**. Mají sklon **vidět je takové, jaké by si je přáli mít**, nebo jací se obávají, že by mohli být.

„ATTACHMENT“ (VAZBA) – John Bowlby, Mary Ainsworthová

Pokus – krátkodobá **separace od matky v neznámém prostředí** – dítě bez matky v místnosti, vešel tam cizí člověk a pak odešel, matka se pak vrátila – **stresová situace** pro dítě.

- a) **Jistá (pevná) vazba** – po návratu matky ihned **vyhledávají její blízkost** a navazují s ní kontakt – matky citlivě reagovaly na signály a potřeby dětí – děti s touto vazbou jsou **sebejisté, dobře navazují vztahy s lidmi** a mají **méně problémů s chováním**.
- b) **Nejistá – vyhýbavá vazba** – děti se **kontaktu s matkou** po jejím návratu **vyhýbaly**, byly pozorovány i **výbuchy agrese** proti matce – matky **málo citlivé, odmítající tělesný kontakt** s dětmi.
- c) **Nejistá – ambivalentní vazba** – po návratu matky **vyhledávaly kontakt s ní**, ale současně dávaly najevo **zlost a vzdor vůči ní** – dítě **neví, jak se matka zachová** – matka se **chová různě ve stejných situacích**.

Pokud má dítě možnost kontaktu s více lidmi (**širší rodina**), může to nahradit špatnou vazbu vůči matce.

Chování dítěte při opuštění matkou (hospitalismus) – John Bowlby:

1. **Fáze protestu** – dítě křičí a volá matku – čeká na základě předchozí zkušenosti, že **přijde**, když ji bude **dost vytrvale volat**.
2. **Fáze zoufalství** – dítě postupně **ztrácí naději na přivolání matky**, křičí a odvrací se od okolí ve stavu **hluboké stíněnosti**, **odmítá navázat kontakt s jinými lidmi**, kteří se o něho snaží pečovat, odmítá hračky, často **leží s hlavou zabořenou do podušek** – není to rozmazlenost ani hysterie.
3. **Fáze odpoutání od matky** – dítě potlačí své city k matce a je **schopno se připoutat k jinému dospělému** – jinak ztrácí svůj vztah k lidem a **upoutává se spíše na věci** (medvídek atd.) – tato reakce není příznivou adaptací, je to jen **obranná reakce**, která může v dalším vývoji dítěte působit jako překážka – dítě se dostává do **apatie vůči světu**.

Raná deprivace

- **Není-li u dítěte uspokojena potřeba pevné citové vazby k jedné pečující osobě**, dochází u dítěte ke strádání – **citová sociální deprivace**. Deprivace má **vážné a dlouhodobé**, mnohdy **trvalé následky**. Projevují se poměrně širokým spektrem příznaků, označovaných jako **deprivační syndrom**.
- Jeho podstatou je, že **jedinec ztrácí způsobilost vnímat lásku druhých lidí k sobě a projevovat ji vůči nim**, **nedokáže se vcítit do druhých lidí** a očekávat vcítění druhých vůči sobě, **nedokáže rozpoznávat city druhých osob a komunikovat své vlastní citové stavy – deprivanti**.
- **Asociální (disociální) porucha osobnosti** – **nemají empatii, necítí vinu**, mají pocit, že ostatní lidé a **společnost musí plnit jejich potřeby**, že na to **mají právo** – často u nich **domácí násilí, týrání dětí, zločiny** (mnoho z nich ve vězení, ale cítí to jako nespravedlnost, vinna jej společnost, nikoli oni).

SEPARACE DÍTĚTE OD MATKY – Margaret Mahlerová:

1. **Normální autismus** (první měsíc) – **nerozlišuje** sebe od okolí (včetně matky).
2. **Normální symbióza** (2. – 4. měsíc) – dítě spolu s matkou tvoří jeden systém ohraničený od okolního světa.
3. **Separace – individuace** (4. měsíce – 3 roky):
 - a) **Diferenciace** (4. – 10. měsíc) – odlišuje **matku od druhých lidí** a začíná se **jich bát**, nucené **odloučení od matky** v době **separační úzkosti** (i jen několikadenní může vést ke **stagnaci** nebo i **regresi** ve vývoji dítěte).
 - b) **Procvičování** (10. – 16. měsíc) – dítě se začíná **aktivně vzdalovat od matky**, ale vždy se k ní opět **vrací**, aby získalo **jistotu, emoční zklidnění** a energii pro další zkoumání prostředí.

- c) **Navazování přátelských vztahů** (16. – 25. měsíc) – dítě začíná **navazovat vztahy k dalším lidem**, stává se **odolnějším vůči frustraci**. Ve **vztahu k matce** se objevuje **ambivalence** – na jedné straně se dožaduje její přítomnosti, ale také vůči ní vyjadřuje negativní pocity (bije ji, vzdoruje atd.).
- d) **Individuace** (25. – 36. měsíc) – obraz matky (její „mentální reprezentace“) je v tomto období internalizována a **dítě může začít fungovat samostatně** – „**zrození psychologického Já**“.